

ΣΤΑΥΡΟΣ Γ. ΝΤΑΓΙΟΣ

ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΑΛΒΑΝΙΑ
50 ΧΡΟΝΙΑ ΑΜΟΙΒΑΙΑΣ ΔΥΣΠΙΣΤΙΑΣ
1945-1991

Σύμφωνα με πρωτογενές αρχειακό υλικό

Σταύρος Γ. ΝΤΑΓΙΟΣ

Ελλάδα και Αλβανία

50 χρόνια αμοιβαίας δυσπιστίας

Οι διμερείς σχέσεις και η εθνική ελληνική μειονότητα της Βορείου Ηπείρου
1945-1991

Σύμφωνα με πρωτογενές αρχειακό υλικό

Α΄ έκδοση, Οκτώβριος 2015

Επιμέλεια έκδοσης: Ρομίνα Μπαλαμάτση

Γλωσσική επιμέλεια: Άννα Κοκκινίδου

Σελιδοποίηση: Μάρκος Σ. Ντάγιος

Εξώφυλλο: Στέφανος Τάτσης

ISBN: 978-618-82114-0-7

Copyright © Literatus

Εκδόσεις Literatus

Οδυσσέως 6, 546 27 Θεσσαλονίκη

T. +2310516251, F. +2310533900

www.literatus.gr, info@literatus.gr

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμία διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτηρας, απαγορευτικής των προσβολών της. Επισημαίνεται, πάντως, ότι κατά το Ν. 2387/1920 (όπως έχει τροποποιηθεί με το Ν. 2121/1993 και ισχύει σήμερα) και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με το Ν. 100/1975) απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αποθήκευση σε κάποιο σύστημα διάσωσης και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του συγγραφέα.

ΣΤΑΥΡΟΣ Γ. ΝΤΑΓΙΟΣ

ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΑΛΒΑΝΙΑ
50 ΧΡΟΝΙΑ ΑΜΟΙΒΑΙΑΣ ΔΥΣΠΙΣΤΙΑΣ
ΟΙ ΔΙΜΕΡΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ Η ΕΘΝΙΚΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΒΟΡΕΙΟΥ ΗΠΕΙΡΟΥ
1945-1991

Σύμφωνα με πρωτογενές αρχειακό υλικό

Εκδόσεις Literatus
Θεσσαλονίκη 2015

Στους γονείς μου, Γεώργιο και Αναστασία

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΥΜΒΟΛΑ.....	11
ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ.....	11
ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	13
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	15
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	17
ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΟΑΛΒΑΝΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ 1900-1944.....	27
I. Η ίδρυση του αλβανικού κράτους και ο διακανονισμός των ορίων του.....	27
II. Η ανάδειξη του Βορειοηπειρωτικού Ζητήματος.....	33
III. Ελλάδα και Αλβανία στον Μεσοπόλεμο.....	36
IV. Ιταλογερμανική κατοχή, Ελλάδα και Αλβανία.....	54
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ.....	91
1.1. ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΕΜΦΥΛΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ.....	93
1.1.1. Ελλάδα και Αλβανία μετά τον πόλεμο, γενικό πλαίσιο.....	93
1.1.2. Οι ελληνικές διεκδικήσεις και η αλβανική αντίδραση.....	95
1.1.3. Η αλβανική εμπλοκή στον ελληνικό Εμφύλιο Πόλεμο.....	122
1.1.4. Οι διαφωνίες των δύο αδελφών κομμουνιστικών κομμάτων και η αντιπαράθεση ενώπιον του Κρεμλίνου.....	141
1.1.5. Η λήξη του Εμφυλίου και η «ελληνική απειλή» για την Αλβανία.....	155
1.1.6. Μεθοριακά επεισόδια, διερευνητικές και συμφιλιωτικές επιτροπές.....	169
1.1.7. Το Τσάμικο ως αλβανικό αντισήκωμα για το Βορειοηπειρωτικό.....	173
1.2. ΣΧΕΣΕΙΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΙΑΚΗΣ ΣΥΝΥΠΑΡΞΗΣ 1950-1961.....	185
1.2.1. Η «απέλαση» των «ανεπιθύμητων» μαχητών του ΔΣΕ.....	185
1.2.2. Ψυχρός πόλεμος και κατασκοπευτικό σύνδρομο.....	197
1.2.3. «Ελεύθερη Αλβανία» και η προαναγγελθείσα αποτυχία του ανατρεπτικού πραξικοπήματος.....	207
1.2.4. Μεθοριακές προκλήσεις και δημοσιογραφικοί εντυπωσιασμοί.....	216
1.2.5. Βορειοηπειρωτικό και Κυπριακό, ετεροβαρής ισορροπία.....	220
1.2.6. «Προσπάθειες» για εξομάλυνση των διμερών σχέσεων.....	225

1.2.7.	Διεθνές και βαλκανικό πλαίσιο	242
1.3.	Η ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ.....	249
1.3.1.	Η Αλβανία μεταξύ των δύο υπερδυνάμεων.....	249
1.3.2.	Το στοιχείο της καλής θέλησης.....	256
1.3.3.	Διερευνητικές πρωτοβουλίες για τη διπλωματική ανασύνδεση	259
1.3.4.	Η επιβολή της δικτατορίας και η αποκατάσταση των σχέσεων	267
1.3.5.	Διπλωματική αποκατάσταση και βορειοηπειρωτικοί σύλλογοι	285
1.3.6.	Το γιουγκοσλαβικό πλαίσιο και η διπλωματική σύνδεση	294
1.4.	ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΑΛΒΑΝΙΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ.....	301
1.4.1.	Οι διμερείς σχέσεις την περίοδο των συνταγματαρχών 1971-1974	301
1.4.2.	Οι ελληνοαλβανικές σχέσεις στη μεταπολίτευση 1974-1981	319
1.4.3.	Κυπριακή κρίση και αναγκαστική προσέγγιση	328
1.4.4.	Το δόγμα Καραμανλή για πολυμερή διαβαλκανική συνεργασία	331
1.4.5.	Τα βορειοηπειρωτικά σωματεία, έκθεση Αβέρωφ	334
1.4.6.	Γιουγκοσλαβικό ανάχωμα και αλβανοκινεζική ρήξη.....	341
1.5.	ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΨΥΧΡΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΚΑΙ Η ΝΕΑ ΕΠΟΧΗ.....	347
1.5.1.	Η κρίση του Κοσόβου, άνοιξη 1981.....	347
1.5.2.	Πιέσεις για άρση του νόμου περί εμπόλεμης κατάστασης.....	350
1.5.3.	Απρόβλεπτες δυσχέρειες στην ανάπτυξη των σχέσεων	364
1.5.4.	Καταδίκες της Αλβανίας από διεθνείς οργανισμούς	372
1.5.5.	Η πτώση του κομμουνιστικού καθεστώτος και η νέα ελληνική πολιτική...380	
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ	.....	389
Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΒΟΡΕΙΟΥ ΗΠΕΙΡΟΥ	.....	391
2.1.	Εικόνα της πληθυσμιακής κατάστασης της ελληνικής μειονότητας.....	391
2.2.	Εθνική ταυτότητα ή αφομοίωση;.....	395
2.3.	Ο βορειοηπειρωτικός ελληνισμός μετά τον πόλεμο.....	406
2.4.	Εθνικές διώξεις, καταναγκαστικές δραπετεύσεις και φυλακίσεις.....	437
2.5.	Ελληνόγλωσση παιδεία και πολιτισμός, ελληνορθόδοξη πίστη.....	455
2.6.	Λαϊκό Βήμα	464
2.7.	Κομμουνιστικός προσηλυτισμός και καταναγκαστικές μαρτυρίες	471

2.8. Αθεϊσμός και απαλλοτρίωση της θρησκευτικής πεποίθησης	473
ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	479
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΚΥΡΙΟΤΕΡΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΟΠΩΝΥΜΙΩΝ	487

Ο Σταύρος Γ. ΝΤΑΓΙΟΣ είναι γνωστός ιστορικός στην Ελλάδα από το έργο του σχετικά με τον αλβανικό παράγοντα στα Βαλκάνια τον 20ό αιώνα.

Το βιβλίο του δεν έχει μαχητικό χαρακτήρα και στηρίζεται σε ελληνικά, δυτικά και αλβανικά αρχειακά τεκμήρια. Το υλικό από τα κομμουνιστικά αρχεία των Τιράνων είναι παρά πολύ αποκαλυπτικό και δίνει νέα διάσταση στις ελληνοαλβανικές σχέσεις στη μεταπολεμική περίοδο.

Η ιστορία των ελληνοαλβανικών σχέσεων από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα δείχνει ότι το βασικό πρόβλημα υπήρξε πάντοτε το γεγονός ότι και οι Έλληνες και οι Αλβανοί διεκδικούσαν ουσιαστικά την ίδια περιοχή, την οποία οι Αλβανοί χαρακτήριζαν Νότια Αλβανία ενώ οι Έλληνες Βόρεια Ήπειρο. Το γεγονός ότι οι Οθωμανοί χρησιμοποιούσαν τη θρησκεία και όχι την εθνική συνείδηση σαν κριτήριο καθορισμού της εθνότητας, δημιούργησε πολλές διαμάχες ανάμεσα στους Έλληνες και τους Αλβανούς μετά την ανεξαρτησία της Αλβανίας το 1912 και έκανε δυσκολότερο τον καθορισμό των συνόρων.

Ο αλβανικός παράγοντας υπήρξε καθοριστικός για την έκρηξη του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου όταν οι Αλβανοί με την μεγάλη εξέγερση στην Βόρεια Αλβανία το καλοκαίρι του 1912 κατόρθωσαν να εξασφαλίσουν σημαντικές παραχωρήσεις από τους Νεότουρκους, μεγαλύτερη από τις οποίες ήταν η εδαφική διασάφηση της Αλβανίας. Έως τότε η Αλβανία ήταν απλά μία «γεωγραφική έκφραση» χωρίς ακριβή όρια. Η κυβέρνηση των Νεότουρκων αναγνώρισε ότι το Βιλαέτι Σκόδρας, Ιωαννίνων και μεγάλα τμήματα του Βιλαετιού Μοναστηρίου και Κοσόβου περιλαμβάνονταν στον όρο «Αλβανία». Το γεγονός αυτό έθιγε τα εθνικά συμφέροντα των υπολοίπων βαλκανικών κρατών οπότε οδηγήθηκαν σε πόλεμο εναντίον των Τούρκων.

Κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων οι Μεγάλες Δυνάμεις αναγνώρισαν την Αλβανία κυρίαρχο και ανεξάρτητο κράτος και ανέλαβαν την υπαγόρευση των συνόρων της νότιας Αλβανίας.

Καθοριστικός παράγοντας στη διαμόρφωση των ελληνοαλβανικών συνόρων υπήρξε η άρνηση της Αυστρίας να δώσει διέξοδο στη Σερβία στην Αδριατική και η επιμονή της Ρωσίας να πάρει το Βελιγράδι, ως αντάλλαγμα για την αλβανική περιοχή του Κοσόβου. Έτσι, από τη στιγμή που το Κόσοβο δόθηκε στη Σερβία, ήταν αδύνατο η Ελλάδα να πάρει τη Βόρειο Ήπειρο, αφού οι Μεγάλες Δυνάμεις πείστηκαν ότι χωρίς αυτή ήταν αμφίβολο αν η Αλβανία θα γινόταν ένα βιώσιμο κράτος.

Την περίοδο του μεσοπολέμου η αλβανική κυβέρνηση, ύστερα από τη διευθέτηση των συνόρων, τον Νοέμβριο του 1921, επιδίωξε με κάθε τρόπο μία ελληνοαλβανική συνεργασία. Από την άλλη πλευρά, οι Αλβανοί άρχισαν έναν εκπαιδευτικό και θρησκευτικό διωγμό εναντίον της ελληνικής μειονότητας.

Ένα από τα σημαντικότερα κεφάλαια του βιβλίου είναι αυτό που αναφέρεται στο ζήτημα της ελληνικής μειονότητας στην κομμουνιστική περίοδο.

Η οργάνωση του θέματος γίνεται με αυστηρά επιστημονικά κριτήρια και βασίζεται στα κομμουνιστικά αρχεία, τα οποία ο συγγραφέας φέρνει στο φως της δημοσιότητας. Σημαντικά είναι όσα αναφέρονται για τις διώξεις των Ελλήνων από το καθεστώς Χότζα και την πολιτική που ακολούθησε η Αθήνα σχετικά με τη μειονότητα.

Το βιβλίο αποτελεί σημαντική προσπάθεια τεκμηριωμένης παρουσίασης μίας αμφιλεγόμενης εποχής. Ο συγγραφέας επεξεργάζεται με μεθοδικότητα το υλικό και είναι πειστικός στα συμπεράσματά του.

Βασίλης ΚΟΝΤΗΣ

Ομότιμος καθηγητής Νεότερης Ιστορίας
Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Το ανά χείρας βιβλίο είναι προϊόν πολυετούς αρχειακής έρευνας για τις ελληνοαλβανικές σχέσεις και τον βορειοηπειρωτικό ελληνισμό μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο έως την κατάρρευση του κομμουνιστικού καθεστώτος στην Αλβανία (1991). Κατά τη διάρκεια της μακράς και επίπονης έρευνας και συγγραφής του βιβλίου χρειάστηκε να ζητήσω την πολύτιμη βοήθεια πολλών ανθρώπων, προς τους οποίους οφείλω να εκφράσω τη βαθιά ευγνωμοσύνη μου. Ο ομότιμος καθηγητής Νεότερης Ιστορίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Βασίλειος Κόντης, με τον οποίο συνεργάζομαι πολλά χρόνια σε θέματα των ελληνοαλβανικών σχέσεων, προσφέρθηκε να διαβάσει τα χειρόγραφα και να μου παράσχει ανεκτίμητες συμβουλές. Χωρίς την αρωγή του, την εμπιστοσύνη, την ενθάρρυνσή του, αλλά, κυρίως, την αγάπη του, το βιβλίο αυτό δεν θα είχε εκδοθεί ποτέ.

Θέλω να ευχαριστήσω τους τέως υπουργούς Εξωτερικών της Ελλάδας: Πέτρο Μολυβιάτη και Θεόδωρο Πάγκαλο με τους οποίους συζήτησα επιμέρους θέματα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, την τέως υπουργό Παιδείας της Αλβανίας Τεύτα Τσάμη (Tefta Cami), η οποία μου μίλησε για θέματα εκπαιδευτικής πολιτικής της Αλβανίας προς την ελληνική μειονότητα κατά την αμφιλεγόμενη περίοδο της επικράτησης του κομμουνιστικού καθεστώτος στην Αλβανία, τον τέως υπουργό Εξωτερικών της Γιουγκοσλαβίας Μπούντιμιρ Λόντσαρ (Budimir Lončar) ο οποίος μου έλυσε αρκετές απορίες για το γιουγκοσλαβικό παράγοντα και τους τέως διπλωμάτες: Απόστολο Παπασλιώτη, Ηρακλή Κωτσολάρη (Irakli Kocollari) και Μπασκίμ Πιτάρκα (Bashkim Pitarka), οι οποίοι βρέθηκαν σε θέσεις κλειδιά την επίμαχη περίοδο και με βοήθησαν με τις απόψεις τους.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες εκφράζω προς την Φωτεινή Τομαή και Πρανβέρα Ντίμπρα (Pranvera Dibra), προϊστάμενες των αντίστοιχων αρχείων των Υπουργείων Εξωτερικών των δύο χωρών, οι οποίες, αμφοτέρως, μου παρείχαν απλόχερα συμβουλές και υλικό. Το ίδιο και προς την Νεβίλα Νίκα (Nevila Nika), τέως Διευθύντρια του Γενικού Αρχείου του Κράτους της Αλβανίας, τον Κερίμ Λίτα (Qerim Lita), υποδιευθυντή του Αρχείου του Κράτους της πΓΔΜ, το Ίδρυμα Κωνσταντίνος Καραμανλής στην Αθήνα και το Αρχείο Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ) οι οποίοι ανεμπόδιστα μου διέθεσαν αρχειακό υλικό. Ευχαριστώ, επίσης, τους Φλαμούρ Τσάνι (Flamur Çani) και Δημοκράτη Μπαλάσκα οι οποίοι υπήρξαν παράγοντες της τοπικής εξουσίας στην εθνική ελληνική μειονότητα στο τέλος της επικράτησης του κομμουνιστικού καθεστώτος στην Αλβανία και συζήτησαν μαζί μου για την εθνική πολιτική

του αλβανικού κράτος για την μειονότητα.

Ευχαριστώ επίσης τους συναδέλφους μου στην Αλβανία: Σονίλα Μπότσι (Sonila Boçi), Άννα Λαλάι (Ana Lalaj), Καστριότ Ντερβίσι (Kastriot Dervishi) και Ιλίρ Κονόμη (Pir Konomi), τους συνεργάτες μου Βάσιλ Νάση (Vasil Nasi) και Φίλιππο Γιοβάνη οι οποίοι συνεργάστηκαν μαζί μου, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, μου διέθεσαν υλικό, ή συζήτησαν θέματα που είχαν σχέση με το αντικείμενο.

Ιδιαίτερα ευχαριστώ τους οικείους μου, τη σύζυγό μου και το γιο μου για την ανοχή και την αγάπη που έδειξαν κατά τη διάρκεια της έρευνας.

Προς όλους αυτούς εκφράζω την ταπεινή μου ευγνωμοσύνη.

Θεσσαλονίκη, Σεπτέμβριος 2015

Αντικείμενο του βιβλίου τούτου είναι οι ελληνοαλβανικές σχέσεις κατά την περίοδο της επιβολής του κομμουνιστικού καθεστώτος στην Αλβανία (1945-1991) και η θέση του βορειοηπειρωτικού ελληνισμού την περίοδο αυτή. Το βιβλίο χωρίζεται σε δύο μέρη και οργανώνεται σε επτά κεφάλαια. Το εισαγωγικό κεφάλαιο συνιστά μία ιστορική ανασκόπηση στις ελληνοαλβανικές σχέσεις από την ίδρυση του αλβανικού κράτους (1912) ως την επικράτηση του κομμουνιστικού καθεστώτος (1944). Στη συνέχεια, το κάθε κεφάλαιο αντιστοιχεί σε διαφορετικές φάσεις της εξέλιξης των διμερών σχέσεων.

Οι επιστημονικοί στόχοι του βιβλίου είναι διττοί: να φέρει στο φως νέα στοιχεία και ιστορικά τεκμήρια, αλλά και να αναδιατάξει, να αντιπαραβάλλει και να συγκρίνει τα ήδη υπάρχοντα, προς ανάδειξη της ιστορικής αλήθειας και την αποκατάσταση της συλλογικής μνήμης.

Η υφιστάμενη βιβλιογραφία για την επίτευξη του στόχου αποδεικνύεται ισχνή. Αν εξαιρέσουμε δύο έρευνες Αλβανών μελετητών, αυτοτελείς μονογραφίες δεν υπάρχουν. Οι Έλληνες ιστορικοί, από την άλλη, δεν επέδειξαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τις ελληνοαλβανικές σχέσεις, παρά μόνον τις πραγματευτήκαν ως παρακείμενο αντικείμενο σε συνολικότερες μελέτες, κυρίως στο πλαίσιο της θεώρησης των Βαλκανίων εν γένει. Στην ουσία, τις υποβάθμισαν.

Για πολλά χρόνια τα αλβανικά αρχεία παρέμεναν απροσέγγιστα, ενώ αλόγιστες κωλυσιεργίες και προσκόμματα προβάλλουν και οι ελληνικές αρχές στον αποχαρακτηρισμό του ιστορικού αρχειακού υλικού.

Συνεπώς, η μελέτη των ελληνοαλβανικών σχέσεων δεν είναι καθόλου εύκολη υπόθεση για τον ιστορικό επιστήμονα. Κατά τη διάρκεια της έρευνας αντιμετωπίσαμε μία σειρά δυσχερειών, σχετιζόμενες κυρίως με πολιτικές και εθνικές εμπάθειες, αλλά και με κατεστημένες, αναληθείς και αναπόδεικτες θεωρίες και χειραγωγημένα στοιχεία, κυρίως της αλβανικής κομμουνιστικής προπαγάνδας, αλλά, ως ενός σημείου, και της ελληνικής. Στην φρενήρη προπαγανδιστική προσπάθεια διατυπώθηκαν υπερβολές και αποκρύφτηκαν αλήθειες, οι οποίες αναδεικνύονται τώρα με την προσπέλαση των αρχείων. Η κομμουνιστική βιβλιογραφία της Αλβανίας είχε ως στόχο τη δημιουργία ενός ψευδούς μύθου περί της ελληνικής ενοχής, για την οποία μπορούσες να υπαινιχτείς οτιδήποτε και του αλβανικού θύματος. Από την εποχή της κομμουνι-

στικής επιβολής, η συγκεκριμένη βιβλιογραφία έχει σχηματίσει έναν εσμό μυθευμάτων και παγιωμένων στερεοτύπων, που εξυφαίνουν έναν ισχυρό βιβλιογραφικό ιστό, πολλές φορές με χονδροειδέστερες μορφές ανακριβειών, οι οποίες, με την πάροδο του χρόνου, καθίστανται αυταπόδεικτες «αλήθειες» και, κατά συνέπεια, η αποδόμησή τους δεν είναι και τόσο εύκολη. Τελευταία, όμως, από Αλβανούς συνάδελφους ακούγονται και νηφάλιες φωνές, καθώς και εκδηλώνονται αντικειμενικές στάσεις αναθεωρητισμού του ιστορικού κατεστημένου. Και αυτό είναι αισιόδοξο και ελπιδοφόρο.

Η Ελλάδα, από την άλλη, λόγω της απομονωτικής πολιτικής της Αλβανίας και της έλλειψης πληροφόρησης, εξέφρασε υπερβολές και ανακρίβειες: η στοχοποίηση των κομμουνιστών, αμφοτέρωθεν, ως το άπαν του κακού, συνιστά διερευνητικό πρόσκομμα και παγιωμένη επιστημονική προκατάληψη. Πολλές θέσεις της ελληνικής κατεστημένης ιστοριογραφίας είναι επίσης αποστεωμένες, ίσως και αναχρονιστικές: η θέαση της ιστορικής πραγματικότητας αναδεικνύει μία εμφανή υπεροπτική τάση, πολλές φορές και προχειρότητα.

Τελικά, οι ελληνοαλβανικές σχέσεις αποδεικνύονται ένα σύνθετο ζήτημα.

Σήμερα δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι το κατ' ευφημισμό κομμουνιστικό καθεστώς της Αλβανίας (1945-1991) υπήρξε ένα κολαστήριο μαζικών δολοφονιών και η ιστορική προσέγγιση απαιτεί ριζική αναθεώρηση της συμβατικής του εικόνας. Ο Αλβανός ηγέτης Ενβέρ Χότζα (Enver Hoxha) ο οποίος επικράτησε πολιτικά καθ' όλη τη διάρκεια της μελετώμενης περιόδου, ήταν παρανοϊκά καχύποπτος προς τον εξωτερικό παράγοντα και ιδίως προς την Ελλάδα, την οποία ενοχοποιούσε συστηματικά με στόχο τη συσπείρωση του λαού του απέναντι σε έναν ανύπαρκτο ουσιαστικά εχθρό. Τώρα πια υπάρχουν αδιάσειστα στοιχεία ότι ο Ε. Χότζα υπήρξε ένας καθ' έξιν και κατά συρροή δολοφόνος σε ολόκληρη την πολιτική του σταδιοδρομία και η άποψη ότι τα εγκλήματά του ήταν λιγότερο ειδηχθή, επειδή ανύψωσε το εθνικό φρόνημα και το βιοτικό επίπεδο του αλβανικού λαού, δεν είναι μόνον αμφίβολη αλλά και παραπλανητική. Τίποτε δεν μπορεί να αποκαθάρει την ενοχή του. Ο κομμουνιστής δικτάτορας και μετά τον πόλεμο συνέχισε να δολοφονεί και να εξαφανίζει τους πολιτικούς αντιπάλους, μάλιστα με την νομιμοφροσύνη που του παρείχε το δόγμα της ταξικής γενοκτονίας. Η πάλη των τάξεων υπήρξε μία μορφή παρατεταμένου εμφυλίου. Δεν απαλλάχτηκε ποτέ από δύο βασικές ανεπάρκειες της ανθρώπινης φύσης: το μίσος κατά των πολιτικών του αντιπάλων και το φόβο από αυτούς. Τα δύο αυτά αλληλεξαρτώμενα καταστρεπτικά σύνδρομα έπληξαν θανάσιμα την αλβανική κοινωνία, αλλά, ιδίως, τους Έλληνες της Βορείου Ηπείρου.

Στην Ελλάδα, αντιστοίχως, ο Εμφύλιος και στη συνέχεια η επιβολή της δικτατορίας (1967-1974) δημιούργησε προβλήματα στην ομαλή ιστορική εξέλιξη της χώρας και οπισθοδρόμησε τις εξελίξεις. Όμως, το «δουτικό ανήκειν» της σε σχέση με

το ανατολικό της Αλβανίας της εξασφάλιζε προνόμια, τόσο στον εκδημοκρατισμό της όσο και στις διεθνείς της σχέσεις.

Κύρια στοιχεία της αλβανικής εξωτερικής πολιτικής προς την Ελλάδα υπήρξαν η απομόνωση και η δυσπιστία, ενώ βασικό εμπόδιο αποτελούσε ο νόμος της εμπόλεμης κατάστασης και το Βορειοηπειρωτικό. Αυτά, όμως, ήταν τεχνικά εμπόδια και μπορούσαν να ξεπεραστούν. Το ουσιαστικό πρόβλημα στις σχέσεις των δύο χωρών ήταν η διαφορετικότητα των πολιτικών τους συστημάτων: Η Ελλάδα ανήκε στη Δύση και το ΝΑΤΟ, η Αλβανία στο σοσιαλιστικό στρατόπεδο και τυπικά στο Σύμφωνο της Βαρσοβίας. Συνεπώς, οι περίπλοκες και συχνά παρεξηγημένες σχέσεις των δύο χωρών εμποδίστηκαν σε μεγάλο βαθμό από την γενικότερη ψυχροπολεμική αντίληψη της εποχής και την περιορισμένη εθνική τους κυριαρχία: Η Ελλάδα από τη Δύση, η Αλβανία από την Ανατολή.

Η Αλβανία φοβόταν και απέφευγε την Ελλάδα, ενώ η Ελλάδα άλλοτε υποτιμούσε και άλλοτε εκνευριζόταν από την Αλβανία.

Αδρομερώς, οι δύο χώρες είχαν την εξής αντίληψη η μία για την άλλη.

Πραγματιστής, αλλά και στυγνός τεχνοκράτης, ο Αλέξης Κύρου, ο οποίος ταυτίστηκε με την ελληνική διπλωματική υπηρεσία στον ΟΗΕ, έβλεπε έτσι «τη μικρή και ανυπόληπτη Αλβανία»:

Το αλβανικόν ηθελήσαμεν πάντοτε να το βλέπωμεν όπως επιθυμούμε να ήτο και όχι όπως πραγματικώς ήτο... Επιμένωμεν να θεωρώμεν τους Αλβανούς ως καθυστερημένους μεν, αλλά και γενναίους και ιπποτικούς εξαδέλφους, τους οποίους ιερόν έχωμεν καθήκον να ποδηγετήσωμεν εις την οδό του πολιτισμού και οι οποίοι ήσαν έτοιμοι να μας ανταποδώσουν τας υπηρεσίας αυτάς με θησαυρούς συμπάθειας και με ανεξάντλητον επιθυμίαν δι' ειλικρινήν συνεργασίαν. Τίποτε δεν ίσχυσε να μας ανοίξη τα μάτια... να προσγειώθωμεν και να αντιληφθώμεν επι τέλους την πραγματικὴν αλβανικὴν νοοτροπίαν, η οποία δεν είχε τίποτε το κοινόν με τους ενθουσιώδεις οραματισμούς μας¹.

Η άποψη αυτή, η οποία δεν απέχει πολύ από την κρατούσα διπλωματική και πολιτική αντίληψη της Ελλάδας για την Αλβανία, συνιστά ένα μείγμα ρομαντισμού, φαντασιοπληξίας και δονκιχωτισμού.

Οι Αλβανοί, από την άλλη, είχαν και αυτοί παγιώσει την αντίληψή τους για την Ελλάδα και τους Έλληνες. Την εξέφραζε ένας από τους πιο ψυχρούς Αλβανούς διπλωματικούς παράγοντες, το alter ego του Κύρου στην αλβανική διπλωματία, ο Λικ Σεϊτί (Lik Seiti), βόρειος μεν, αλλά υπηρετών πολλά χρόνια στην Ελλάδα, ο οποίος άφησε το στίγμα στην αλβανική σύγχρονη διπλωματία ως ένας από τους πιο γλαφυρούς σύγχρονους διπλωμάτες.

¹ Αλέξη Κύρου, *Ελληνική εξωτερική πολιτική*, Εστία 1955, σ. 198.

Οι Έλληνες είναι δεινοί σοβινιστές με αποτέλεσμα η Ελλάδα να επεκτείνεται συνεχώς ιστορικά εις βάρος άλλων χωρών... έτσι αυτοί είναι και θα παραμείνουν λυσσαλέοι σοβινιστές, πιστοί σε ένα δρόμο τον οποίο ακολουθούν με άλλα μέσα και άλλους τρόπους².

Αυτές οι διαπιστώσεις στιγμάτισαν μία ολόκληρη εποχή. Πάνω στη βάση αυτή χτίστηκαν και οι διμερείς σχέσεις, με αμοιβαία δυσπιστία, πλέγμα φοβίας και εχθρισμού.

Η αλβανική εξωτερική πολιτική, απόλυτα συγκεντρωτική, είχε διαμορφωθεί από την κομμουνιστική ιδεολογία και τον αλβανικό αλτρωτισμό ο οποίος πίστευε ότι η Αλβανία είχε άδικα και εγκληματικά ακρωτηριαστεί από τις Μεγάλες Δυνάμεις. Πίστευε δε ότι η Βόρεια Ήπειρος (όρος απαράδεκτος και αλτρωτικός για την κατεστημένη αλβανική ιστοριογραφία) ήταν η Νότια Αλβανία η οποία ανήκει αυτοδικαίως στην εθνική της κυριαρχία από καταβολές ιστορίας. Εκ διαμέτρου αντίθετη ήταν η ελληνική άποψη, η οποία θεωρούσε την Ήπειρο ενιαία και αδιαίρετη και τη διεκδίκηση του βορείου τμήματός της δίκαιη από κάθε άποψη. Η Μεγάλη Αλβανία (με τις ρητορικές και δημοσιογραφικές πομφόλυγες για την ένωση της Τσαμουριάς με τον εθνικό κορμό καθ' όλο αυτό το διάστημα) ήταν το αντισήκωμα της ιδεολογίας της Μεγάλης Ιδέας.

Υπάρχουν καθεστώτα και έθνη που υπερβάλλουν συστηματικά για τα εγκλήματα των γειτόνων τους, και η δαιμονοποίησή τους είναι το μοναδικό τους όπλο να κρατηθούν στην εξουσία, να αποσιωπήσουν τα εγκλήματά τους και να εξυπηρετήσουν τους εθνικιστικούς τους σκοπούς. Το αλβανικό κομμουνιστικό καθεστώς υπήρξε τέτοιο. Κανένα έθνος δεν είναι αλάθητο, ακόμα και τα έθνη θύματα των θηριωδών, αλλά η διαδικασία της παραδοχής είναι μακρά και επίπονη, καθώς η ιστορία υπόκειται ενίοτε στην πολιτική χειραγώγηση.

Η εμπλοκή του ιστορικού στοιχείου στην άσκηση της εξωτερικής πολιτικής, για αμφότερες τις χώρες, αλλά ιδίως για την Αλβανία, παρείχε ενίοτε μία επικίνδυνη γοητεία αλλά γενικά έθετε σε περιπέτειες τη χώρα. Πάντα η Αλβανία εκδήλωνε μία άκρατη ιστορική αισιοδοξία, πίστευε ότι ανήκει στα έθνη με μακρά και ευκλεή ιστορία, αλλά ποτέ δεν μπορούσε να το αποδείξει. Η βασανιστική αυτή αντίφαση έμελλε να γίνει συνοδοιπόρος της πολιτικής της, αλλά και το κύριο πρόβλημά της.

Η Ελλάδα είχε την τάση να κάνει την θορυβώδη εμφάνισή της στο παγκόσμιο προσκήνιο πολύ συχνότερα από ό,τι θα δικαιολογούσε η αντικειμενική της δημογρα-

---

² Arkivi i Ministrisë së Punëve të Jashtme [Αρχείο του Υπουργείου των Εξωτερικών Υποθέσεων] (εφεξής AMPJ), Viti (εφεξής V.) 1975, Dosja (εφεξής D.) 537 (B/1-8), Fleta (εφεξής Fl.) 30, Για τις σχέσεις με την Ελλάδα, Αθήνα 3-2-1975.

φική, πολιτική και οικονομική βαρύτητα³. Ενίοτε έδειχνε μια υπέρμερτη ζέση στις αρχαίες αξίες. Στην ουσία, η αρχαιότητα παρέχει στους Νεοέλληνες ένα έμφυτο πλεονέκτημα που δεν διαθέτουν οι άλλοι λαοί. Η αποδόμηση αυτού του στοιχείου θα αφαιρούσε ακριβώς αυτό το πλεονέκτημα γι αυτό έγινε πολλακίς στόχος ξένων ερευνητών.

Βασικό μέλημα της εξωτερικής της πολιτικής σε σχέση με την Αλβανία ήταν η προστασία του βορειοηπειρωτικού πληθυσμού από την έρπουσα αφελληνιστική και απομονωτική πολιτική του αλβανικού κομμουνιστικού καθεστώτος, εφαρμόζοντας μία γραμμή ήπιας ανάσχεσης απέναντι στην ορμή της αλβανικής ανθελληνικής πολιτικής για την ελληνική μειονότητα, παρότι κατά την πρώτη φάση (έως το 1946) διεκδικούσε τη Βόρειο Ήπειρο χωρίς και η ίδια να το πιστεύει ότι μπορούσε να δικαιωθεί. Όμως, στην ουσία, θέμα εδαφικών ανακατανομών δεν τίθετο μεταξύ των δύο χωρών, τουλάχιστον μετά το 1946 και τη Συνδιάσκεψη των Παρισίων. Επιπρόσθετα, όλες οι ελληνικές κυβερνήσεις, κατά βάθος, είχαν συμφιλιωθεί με την ιδέα αυτή, αλλά για λόγους πολιτικής σκοπιμότητας δεν το παραδέχονταν δημοσίως. Κατά ταύτα, η ελληνική εξωτερική πολιτική ήταν ασαφής, συγκεχυμένη, πρόχειρη και απροσανατόλιστη. Το Βορειοηπειρωτικό δεν αποτέλεσε ποτέ πρωτοκαθεδρία της εξωτερικής της πολιτικής· αντιμετωπίστηκε ενίοτε αλληλεξαρτώμενο από άλλους παράγοντες, κυρίως από το Κυπριακό.

Συνακολούθως, η ανάμειξη διάφορων ετερογενών παραγόντων στην άσκηση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, η οποία σημαδεύτηκε από αντιφατικές παρορμήσεις: βορειοηπειρωτικοί πατριωτικοί σύλλογοι, ελληνορθόδοξος κλήρος, κομμουνιστές νοσταλγούντες του σοσιαλισμού, υστερικοί πατριδοκάπηλοι, πρώην ΕΑΜ-ίτες κ.λπ. ανάγκαζαν την ελληνική κυβέρνηση να ακροβατεί, να αρθρώνει ασαφή και αμφίσημο πολιτικό λόγο και να είναι πολλές φορές ανειλικρινής με τον ίδιο της τον εαυτό. Συνεπώς, μεταξύ του ρητορικού και διπλωματικού λόγου υπήρχε χάσμα, το οποίο προκαλούσε το μεγαλύτερο εμπόδιο στην ομαλή ανέλιξη των διμερών σχέσεων. Αυτό διαπιστώθηκε πολλές φορές και από το διεθνή διπλωματικό παράγοντα.

Εν τέλει, έως τα μέσα του 1960 τόσο η Ελλάδα όσο και η Αλβανία εμφανίζονταν απρόθυμες να βελτιώσουν τις σχέσεις μεταξύ τους, αλλά και στη συνέχεια η πορεία εξομάλυνσης ήταν αργόσυρτη και καταδείκνυε άλλοτε αναλαμπές και άλλοτε βραδύτητα. Οι Αλβανοί κομμουνιστές διπλωμάτες συνήθως απαντούσαν αρνητικά σε κάθε πρόταση συνεργασίας, σπάνια καταφατικά, αλλά και τότε, όταν έλεγαν το «Ναι», δύσκολα μπορούσε κανείς να τους εμπιστευτεί. Μπορούσες να ήσουν σίγουρος μόνον όταν έλεγαν «Όχι», διότι μόνον τότε δεν υπήρχε η περιβολή του παραπλα-

---

³ Στάθης Καλύβας, *Καταστροφές και Θρίαμβοι*, Μετάφραση Νίκος Ρούσσοσ, Εκδόσεις Παπαδόπουλος, Αθήνα 2015, σ. 30.

νητικού λόγου της κομμουνιστικής ηθικής. Άλλωστε, οι πληροφορίες τους, πολλάκις, αποδεικνύονται κατασκευασμένες και χαλκευμένες, υποβαλλόμενες έτσι ώστε να καθίστανται αρεστοί ενώπιον της πολιτικής ηγεσίας. Η διαπραγματέυση για τους Αλβανούς δεν ήταν μία ανταλλαγή παραχωρήσεων, αλλά μία προβολή (άλογων πολλές φορές) διεκδικήσεων. Η αποστεωμένη αλβανική διπλωματία ήταν ένα κράμα ιδεολογικού κομμουνιστικού δογματισμού και άκρατου εθνικιστικού παροξυσμού. Ενώ και η Ελλάδα πολλές φορές εκδήλωνε ένα πλέγμα αλαζονείας και κενόσοφης ανωτερότητας· ενίοτε υποβάθμιζε την υψηλή διπλωματία σε ευτελές παζάρι, διεκδικώντας το ύψιστο και απολαμβάνοντας το ελάχιστο, άτολμη, και αντιφατική, σε αντίθεση με την Αλβανία η οποία εμφανιζόταν ως ενιαίος ακίνητος ογκόλιθος.

Σε κάθε περίπτωση, οι διμερείς σχέσεις από τυπική άποψη πάντα ήταν καλές, ενώ στην ουσία καταδείκνυαν πάντα προβλήματα, περιπλοκές και παρεξηγήσεις.

Περίληπτικά, το πρώτο κεφάλαιο (ύστερα από μία λεπτομερή ανασκόπηση των διμερών σχέσεων έως το 1944) ερευνά τις σχέσεις των δύο χωρών την ταραχώδη περίοδο του ελληνικού εμφυλίου (1945-1949) και την άμεση εμπλοκή της Αλβανίας στις ελληνικές εξελίξεις, σύμφωνα με τις μυστικές επιταγές της Μόσχας. Πίσω από την Ελλάδα ήταν οι Ηνωμένες Πολιτείες, ενώ πίσω από την Αλβανία η Σοβιετική Ένωση. Στο ψυχροπολεμικό πλέγμα, οι αμερικανικές απόπειρες να χειραγωγηθεί η πολιτική στη Δύση, ήταν εξίσου παρεμβατικές, όπως, αντιστοίχως οι σοβιετικές, να ελεγχτούν οι ανατολικές. Μόνο η μέθοδος διέφερε: οι Αμερικανοί χρησιμοποιούσαν το καρότο, οι Σοβιετικοί το μαστίγιο. Σε πολλές περιόδους της ιστορίας της, αλλά κυρίως κατά τη διάρκεια του ελληνικού εμφυλίου, η μικρή κλονιζόμενη και ασθενής Αλβανία, μειονεκτούσε προς τους άλλους γείτονές της και βρέθηκε σε πλήρη αναρχία και προστριβή προς αυτούς.

Σε κομματικό επίπεδο, οι διαφωνίες Χότζα - Ζαχαριάδη πάντα επιλύονταν υπέρ του Χότζα.

Στο δεύτερο κεφάλαιο ερευνήσαμε τον άτσαλο τρόπο αποχώρησης των Ελλήνων ανταρτών του ΔΣΕ από την Αλβανία, την αντιμετώπιση των εναπομεινάντων κομμουνιστών εκεί και τον επαναπατρισμό των απαχθέντων Ελλήνων στρατιωτών και στρατιωτικών. Είναι το απόγειο του ψυχρού πολέμου και οι δύο χώρες εμπλέκονται σε έναν ανήλεο πόλεμο κατασκοπείας και δολιοφθοράς. Οι Έλληνες κομμουνιστές δεν υπολείπονται του πολέμου αυτού και στην Ελλάδα διεξάγονται εκατοντάδες δίκες εις βάρος τους, ενώ οι κομμουνιστές είχαν τεθεί στην υπηρεσία ξένων ανατολικών μυστικών υπηρεσιών. Οι μεθοριακές προκλήσεις, αμφοτέρωθεν, δημιούργούσαν επιπρόσθετα βαρίδια στην εξομάλυνση των σχέσεων· παρότι η Αλβανία προκαλούσε σειρά συνοριακών επεισοδίων, πολλές φορές αιματηρά, είχε εξασφαλίσει την ευμενεία του ξένου τύπου και των δημοσιογραφικών εντυπωσιασμών. Στα μέσα της δεκαετίας του 1950 αναδείχθηκε το Κυπριακό Ζήτημα και το Βορειοηπειρωτικό υποβαθ-

μίστηκε στην ελληνική διπλωματική ατζέντα. Κάθε προσπάθεια για εξομάλυνση των σχέσεων την περίοδο αυτή ήταν πρόωπη ενώ οι σχέσεις σε κομματικό επίπεδο παρέμεναν προβληματικές. Μετά τη συνάντηση του Σοφ. Βενιζέλου με τον Νικήτα Χρυσόστοφο (1960) στη διμερή προσέγγιση σημειώθηκε εμφανή καθίζηση. Την προσέγγιση τορπίλιζε με κάθε τρόπο η Γιουγκοσλαβία και λιγότερο η Ιταλία.

Στο τρίτο κεφάλαιο μελετάται η μακρά πορεία της αποκατάστασης των διμερών σχέσεων (Μάιος 1971) και ο ρόλος της δικτατορικής κυβέρνησης του Γ. Παπαδόπουλου. Μετά τη ρήξη με τη Μόσχα (1960) η Αλβανία αισθάνθηκε απειλούμενη ενώ η Κίνα, ο νέος σύμμαχός της, δεν της προσέφερε την ίδια ασφάλεια, για ευνόητους λόγους. Ο δυτικός παράγοντας επεδίωξε να τηρήσει αποστάσεις από τη ρήξη, επιθυμούμενος να διατηρηθεί η εδαφική ακεραιότητα της Αλβανίας, ενώ η Ελλάδα θέλησε να επωφεληθεί και έκανε τις πρώτες κινήσεις για προσέγγιση. Ο αμερικανικός και ο ρουμανικός παράγοντας πρέπει να θεωρηθούν καταλύτες στη διπλωματική σύνδεση των δύο χωρών, η οποία θεωρήθηκε σημαντική πολιτική εξέλιξη στην καρδιά των Βαλκανίων. Τη σύνδεση αντιμάχονταν ανηλεώς σύνδεσμοι, κλήρος και βορειοηπειρωτικά σωματεία. Εν αντιθέσει με τις ελληνικές προσδοκίες, η αποκατάσταση των σχέσεων δεν βελτίωσε τη θέση της βορειοηπειρωτικής ομογένειας στην Αλβανία. Η εθνική πολιτική της Αλβανίας δεν μετασχηματίστηκε ούτε κατ' ελάχιστο.

Το τέταρτο κεφάλαιο διαπραγματεύεται την Ελλάδα και την Αλβανία την πρόωπη περίοδο της διπλωματικής συμφωνίας και κατά την μεταπολίτευση έως την άνοδο του ΠΑΣΟΚ (1981). Η Αλβανία ζήτησε αμέσως την άρση του εμπόλεμου νόμου, την αποκατάσταση και πύκνωση των οροσήμεων, ενώ η Ελλάδα το άνοιγμα του μεθοριακού σταθμού της Κακαβιάς. Αμφότερες οι αιτήσεις παρακολούθησαν για πολλά χρόνια και οι σχέσεις περιήλθαν σε στενωπό. Η κυπριακή κρίση (1974), η κατ' ευφημισμό από βορρά απειλή και ο σοβιετικός κίνδυνος έφεραν πλησιέστερα τις δύο χώρες. Η Ελλάδα αποτέλεσε σανίδα σωτηρίας για την Αλβανία μετά τη ρήξη με την Κίνα (1978) και παράθυρο διεξόδου προς τη Δύση.

Το πέμπτο κεφάλαιο μελετά τις ελληνοαλβανικές σχέσεις την περίοδο της διακυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ (1981-1989) και την πτώση του κομμουνιστικού καθεστώτος στην Αλβανία. Η άνοδος του Ανδρέα Παπανδρέου συνοδεύτηκε από την κρίση στο Κόσοβο (1981), τις πιέσεις από τα Τίρανα για την κατάργηση του εμπόλεμου νόμου, αλλά και τις καταδίκες εις βάρος της Αλβανίας από διεθνείς φορείς για καταπάτηση των ανθρωπίνων και εθνικών δικαιωμάτων των πολιτών της. Την περίοδο αυτή αναδεικνύεται ένας ισχυρός (παρα)πολιτικός πόλος, ο Μητροπολίτης Σεβαστιανός, ο οποίος άρθρωσε επιθετικό λόγο κατά της Αλβανίας και διαφώνησε με τις επίσημες θέσεις της χώρας του για βελτίωση των ελληνοαλβανικών σχέσεων χωρίς ανταλλάγματα για το Βορειοηπειρωτικό, δόγμα που πρέσβευε ο τότε αναπληρωτής υπουργός Εξωτερικών, Κάρολος Παπούλιας. Ο θάνατος του Χότζα (1985) δεν άλλα-

ξε την αλβανική πολιτική και ο Αλία απεδείχθη συνεπής συνεχιστής του έργου του.

Το 1991, δύο χρόνια μετά την πτώση του Τείχους του Βερολίνου, το κομμουνιστικό καθεστώς της Αλβανίας διαλύθηκε στα εξ'ων συνετέθη. Η άνοδος της κυβέρνησης Μπερίσα ανέδειξε πολλούς από τους συγκρουσιακούς παράγοντες του παρελθόντος που παρέμεναν αδήλωτοι ή υπερκαλύπτονταν από τα ιδεολογήματα του καθεστώτος.

Άρχισε μία νέα εποχή.

Στο Β' μέρος επιδιώκεται μία νέα προσέγγιση του βορειοηπειρωτικού ελληνισμού. Προσπαθήσαμε να εξηγήσουμε τους λόγους της ευμένειας των Ελλήνων Βορειοηπειρωτών προς την κομμουνιστική ιδεολογία και τον τρόπο αναγκαστικής πολιτικής και ιδεολογικής υποταγής τους στην οποία δεν επηρέασε μόνον η ακαταμάχητη έλξη του δόγματος ως ένας ριζοσπαστικός μετασχηματισμός του κόσμου και της ανθρώπινης συνείδησης, αλλά και η εκτόνωση του συσσωρευμένου μίσους όλων των εποχών για την εθνική ταπείνωση του παρελθόντος, καθώς και την απόλυτη δικαίωση των εθνικών προσδοκιών υπό τον προλεταριακό διεθνισμό και το δόλο της αυτοδιάθεσης. Το κομμουνιστικό καθεστώς ευαγγελιζόταν ότι η πολιτική που εφάρμοσε στην ελληνική μειονότητα, ήταν πολιτική προνομίων και προτεραιοτήτων. Στην ουσία, όμως, η πολιτική αυτή είναι τόσο αποκρουστική που καθίσταται απόλυτα απίστευτη, όπως όλη η απολυταρχική κομμουνιστική πολιτική που εφαρμόστηκε στην Αλβανία. Το κομμουνιστικό καθεστώς εξουσίαζε δεσποτικά την βορειοηπειρωτική ομογένεια, αλλά επικαλείτο τα δημοκρατικά και τα διεθνιστικά ιδεώδη. Κύριο στοιχείο της εθνικής πολιτικής του αλβανικού κράτους ήταν η απόλυτη απομόνωση της βορειοηπειρωτικής ομογένειας από τις εθνικές της ρίζες, χαρακτηριζόμενη ως αυτοφυή και αυθύπαρκτη μειονότητα με προφανή στόχο το διαρκή μαρασμό, την απαξίωση και τον αργό θάνατο.

Στην ουσία, οι μειονοτικοί πληθυσμοί σ' όλον τον κόσμο αντιμετωπίζονταν ανέκαθεν με καχυποψία και οι σχέσεις τους με τις χώρες υποδοχής ήταν τόσο εύθραυστες και υπονομευτικές που τους καθιστούσαν ξένο σώμα στις χώρες αυτές ή, ακόμα χειρότερα, με τον έναν ή τον άλλον τρόπο, διαπλέκονταν με τα αλυτρωτικά σχέδια των χωρών προέλευσης και αυτό οδηγούσε σε εθνοκαθάρσεις, φρικαλεότητες και μαζικές σφαγές. Στην Αλβανία δεν συνέβηκε αυτό, δεν εφαρμόστηκαν μαζικές σφαγές. Όμως, η εθνική πολιτική του κομμουνιστικού συστήματος επιδίωκε στην μακρόχρονη εκκαθάριση του ελληνικού στοιχείου με ήπια μέσα: διώξεις, μεταθέσεις και κυρίως με την απόλυτη απομόνωση από την Ελλάδα. Η ηθική υπόσταση των Ελλήνων Βορειοηπειρωτών βασιζόταν στην εργατικότητα, την νομοτέλεια και την οικογενειακή αλληλεγγύη. Τη βάση αυτή έπληξε θανάσιμα η κομμουνιστική πολιτική: ο πλούτος της, καρπός εργατικότητας και μεταναστευτικών εμβασμάτων, αποτέλεσε στοιχείο αρπαγής, αντιζηλίας και μνησικακίας. Μερικές φορές, ολόκληρα χωριά ενοχοποιούντο ως προδοτικά και παραδοθήκαν στην ληστρική εποπτεία της αιμοσταγούς

ασφάλειας. Υπάρχουν δεκάδες εντολές με πρόθεση να διασπείρουν διχόνοια μεταξύ κομμουνιστών και εθνικοφρόνων με σκοπό τη διάσπαση της ομοψυχίας του βορειοηπειρωτικού ελληνισμού, τη διείσδυση καταδοτών και πρακτόρων με αλληλοκατηγορίες και ψευδομαρτυρίες, στημένες δίκες με θύτες και θύματα μόνον Έλληνες. Η διαμάχη μεταξύ του «κομμουνισμού» και του «καπιταλισμού», οι προεξέχουσες και ασύμπτωτες ιστορίες της ευημερούσης (ή «ευημερούσης») Ελλάδας, ανήκουσας στη Δυτική Ευρώπη και της άπορης Αλβανίας, ανήκουσας στο ανατολικό συγκρότημα, όλα αυτά δεν μπορούσαν να πείσουν εύκολα την εκλεπτυσμένη ελληνική κοινότητα της Βορείου Ηπείρου και να θεωρηθούν μόνον προϊόντα πολιτικής διαπάλης και ιδεολογικής αναγκαιότητας· ενείχαν όλα τα στοιχεία, και, κυρίως, το εθνικό μίσος το οποίο υποκινούσε και καλλιεργούσε η άκρατη ιδεοληπτική εθνικιστικοκομμουνιστική μηχανή της Αλβανίας για την ικανοποίηση των ίδιων συμφερόντων, αλλά και η επίζηλη ελληνική εξτρεμιστική προπαγάνδα, αριστερίζουσα ή δεξιόφρονη. Ανάμεσα σε αυτή την αδυσώπητη διαπάλη συνθλιβόταν, σχεδόν εγκαταλελειμμένος, ως υποχείριο, ο ελληνικός πληθυσμός της Βορείου Ηπείρου.

Οι κομμουνιστές, ως επιτήδειοι, χειρίστηκαν άριστα το θυμό των Ελλήνων της Αλβανίας για να τους αποπλανήσουν. Αργότερα, μέσω μίας ολόκληρης προπαγανδιστικής βιομηχανίας, εξέτρεφαν έχθρα προς την Ελλάδα, η οποία υπονόμεινε και επιβουλεύεταν την ακεραιότητα της Αλβανίας και τα επίτευγμά της, αλλά καταδείκνυε ανοιχτά και την αποστροφή προς τους αριστοκράτες και τον αμερικανικό τρόπο ζωής για να αποτρέψει τις μαζικές αποδράσεις από τη χώρα. Πρωτεύοντα ρόλο στην εκστρατεία αυτή διαδραμάτισε η εφημερίδα *Λαϊκό Βήμα*, το μόνον όργανο που αποδείκνυε με τον τρόπο του την ελληνικότητα της περιοχής στον έξω κόσμο. Αντιστρόφως, και οι ιδεολογικοί αντίπαλοι καταδείκνυαν την ίδια αποστροφή προς τον κομμουνισμό. Το μίσος έμελλε να καταστεί το κύριο εργαλείο της ταξικής εξόντωσης, το οποίο βόλευε την κρατούσα τάξη. Ιδεολογικές επιταγές ήταν μόνον το κέλευσμα, η ουσία ήταν η υποταγή του βορειοηπειρωτικού ελληνισμού και η εθνική του απαλλοτρίωση. Είναι παραπλανητικό να θεωρούμε την κομμουνιστική ιδεολογική και πολιτική κατοχή της Βορείου Ηπείρου περίοδο ειρήνευσης, τάξης και ασφάλειας, υπό το βδελυρό βλέμμα της πανίσχυρης αλβανικής ασφάλειας· θα μπορούσαμε κάλλιστα να τη θεωρήσουμε περίοδο εθνικής τελμάτωσης.

Για την συγγραφή του βιβλίου χρειάστηκε να ερευνηθούν διάφορα αρχεία και να χρησιμοποιηθεί, κυρίως, πρωτογενές αρχειακό υλικό. Κύρια βιβλιογραφική πηγή υπήρξαν τα ελληνικά και αλβανικά αρχεία, αλλά και τα βρετανικά, αμερικανικά, σοβιετικά, γιουγκοσλαβικά κ.λπ. Ο ελληνικός τύπος της εποχής αποτέλεσε πολύτιμη βιβλιογραφική πηγή, αρκετά αξιόπιστη, αλλά όχι απόλυτα ακριβής. Η κομμουνιστική προπαγάνδα και ο αλβανικός τύπος συστηματικά αποτελούσε μία πηγή παραπληροφόρησης για τις εξελίξεις στην Ελλάδα, σε μία προσπάθεια νόθευσης της ιστορίας.

Πολλές φορές ο αλβανικός τύπος παρέχει ασαφείς, ανεπιβεβαίωτες και απατηλές στατιστικές, κραυγαλέες ανακρίβειες και διαστρεβλώσεις. Μέσω του τύπου, το αλβανικό κομμουνιστικό καθεστώς, όπως όλα, επιδίωκε να νομιμοποιήσει την ύπαρξή του με εύσημες ερμηνείες του ιστορικού παρελθόντος. Συνεπώς, δεν αποτελεί σώμα αξιόπιστου αποδεικτικού υλικού, αλλά ούτε μπορούμε να το αγνοήσουμε. Ομοίως και τα άπαντα ή τα ετεροχρονισμένα απομνημονεύματα του Ε. Χότζα.

Μόνον μετά την πτώση του κομμουνιστικού καθεστώτος και την ανάδειξη του αρχαιακού υλικού, τεκμηριώνεται η αληθινή υπόσταση του εγκλήματος και το μέγεθος του ψεύδους της κομμουνιστικής κατεστημένης προπαγάνδας.

Παράλληλα, παρότι ελάχιστες και κυρίως δευτερεύουσες για την ολοκλήρωση της έρευνας, καταφύγαμε σε επίσημες επιβεβαιωμένες πηγές, και, ελλείψει αυτών, σε ακαδημαϊκές μελέτες εγνωσμένου κύρους, όπως τις παραθέτουμε στη βιβλιογραφία.

Τέλος, υπήρξα ο ίδιος συνοδοιπόρος πολλών γεγονότων της εποχής· αυτό είναι θετικό και αρνητικό, γιατί αφενός σχημάτισα σαφή αντίληψη της δυναμικής τους, αλλά αφετέρου είναι δύσκολη η απέκδυση της συναισθηματικής φόρτισης. Σε κάθε περίπτωση, η χρονική απόσταση συνιστά διαπιστευτήριο αντικειμενικής εκτίμησης των ιστορικών πεπραγμένων.